

WSTĘP

Gdyby nie mowa, pewnie nadal byłibyśmy tylko człekopodobnymi istotami, nie zbudowalibyśmy i nie rozwinęlibyśmy cywilizacji do tak imponującego poziomu, jaki znamy. Nie każdy jednak uświadamia sobie, że całe nasze życie opiera się na mówionym i pisanim języku.

Rodzi się człowiek. Oficjalnie dołącza do społeczeństwa dzięki przygotowanemu przez urzędnika aktowi urodzenia, który jest spisem niezbędnych informacji o tym człowieku; bierze ślub, wypowiada słowa przysięgi, a następnie podpisuje odpowiedni dokument – siła sprawcza słowa jest tak duża, że zmienia się wiele aspektów jego życia (stan cywilny, nazwisko, rodzina), choć *de facto* nie stało się nic konkretnego, namacalnego, posłużono się tylko językiem. Kiedy człowiek chce się nauczyć czegoś nowego, czyta lub słucha, co inni mają na ten temat do powiedzenia. Milion lat temu byliśmy ssakami naczelnymi nieumiejącymi mówić, a teraz świat realny i świat wirtualny są zbudowane ze słów. A co było pomiędzy? Tego dowiesz się, jeśli przeczytasz tę książkę.

Szumią, trzeszczą i szeleszczą. O polskiej fonetyce dla dzieci i młodzieży to przewodnik po najważniejszych, podstawowych, czasem nieco bardziej szczegółowych wiadomościach o głoskach i ich połączeniach oraz wymowie. Napisałam ją, żeby uporządkować i wzbogacić wiedzę na temat fonetyki języka polskiego zarówno uczniów, jak i nauczycieli przedmiotu, a także wyjaśnić trudniejsze czy bardziej problematyczne zagadnienia.

Informacje zawarte w tej publikacji oparte są na aktualnym stanie badań.

Moim głównym celem było przedstawienie w jasny i syntetyczny sposób młodszemu i starszemu czytelnikowi, jak to się dzieje, że powstają dźwięki mowy, jakie są cechy głosek, jak wyglądają zależności między głoskami i literami, jak wpływają na siebie sąsiednie głoski.

Dodatkowo w rozdziale ósmym nakreśliłam, jaki jest dzisiejszy stan normy poprawnościowej w wymowie.

W rozdziale trzecim znalazł się alfabet fonetyczny. Chciałabym, żebyś spróbował się z nim oswoić (w końcu nie taki diabeł straszny, jak go malują!), potraktować jak grażdanę, czyli alfabet języka rosyjskiego, choć znaki fonetyczne są o wiele prostsze do nauczenia, ponieważ są zapisem głosek – umownym, ale opartym na trochę wzbogaconym alfabecie łacińskim. Możesz mi wierzyć, że jeśli poznasz te wszystkie z pozoru trudne znaki, szybciej pojmiesz naturę polskiej wymowy. W czasie lektury zawsze możesz wrócić i zajrzeć do tej części.

Mam wielką nadzieję, że publikacja pozwoli ci zrozumieć mechanizmy mówienia – tej wyjątkowej umiejętności, której poza człowiekiem nie opanował żaden inny gatunek.

Tylko nieliczni zdają sobie sprawę z tego, jaka to fascynująca wiedza.

Wiedzałeś o tym, że niektóre głoski eksplodują w ustach, a inne wydają szmer, szum czy syk? Dziś zdarza nam się nie dbać o staranną, poprawną wymowę, tymczasem dawniej piękne wystawianie się i teoria wymowy były odrębnym przedmiotem nauczania. Żeby zrozumieć, dlaczego głoski, słowa, połączenia słów wymawia się w taki, a nie inny sposób, trzeba zacząć od samego początku. A początki sięgają tak dawnych czasów, że możemy wyraźnie zobaczyć nierozzerwalny związek polszczyzny z biologią, historią, → antropologią i → etnologią.

Dziewięć rozdziałów tej książki zawiera wiadomości, które warto przyswoić, i przykłady, które pomogą zrozumieć teorię, a także część „Spróbuj sam”, czyli ćwiczenia fonetyczne, oraz (zielone) podsumowanie „Szybka powtórka”.

Żebyś mógł poćwiczyć dykcję, w niektórych rozdziałach znajdziesz zabawne wierszyki → Hanny Łochockiej z książki *Chrzyszcz w trzcinie* (dziś już chyba trochę zapomniane, a szkoda!), które kiedyś czytałam ze swoją mamą. Te

→ Antropologia to nauka o człowieku, jego pochodzeniu, rozwoju i różnicowaniu rasowym.

→ Etnologia to nauka o człowieku jako twórcy kultury.

→ (1920–1995) autorka wierszy, prozy i sluchowisk, tłumaczka. Napisała kilkadziesiąt książek dla dzieci, w tym najpopularniejszy cykl O wróbelku elemelku.

pragmatyczne językowo utwory posłużyły mi dodatkowo jako materiał do ćwiczeń w części „Spróbuj sam”. Pogrubienia, podkreślenia i kolory w wierszach z tego tomiku są moje.

- Ważne informacje pogrubiałam.
- Trzema wykrzyknikami w indeksie górnym !!! przed wyrazem oznaczałam niepoprawne formy.
- Na marginesie wyodrębniłam trudniejsze pojęcia i definicje wyrazów.
- Symbole głosek umieściłam zgodnie z praktyką fonetyczną w nawiasach kwadratowych. Litery zapisywałam krojem pochylonym.
- Sylaby akcentowane oznaczałam podkreśleniem.
- Głoskę słabiej wymawianą umieściłam w indeksie górnym [n].
- Formę praindoeuropejską wyrazu opatrzyłam zapisem z gwiazdką w indeksie górnym *pie.
- Formę prasłowiańską wyrazu oznaczałam gwiazdką i skrótem w indeksie górnym *pst.

Dla osób wnikliwych, głodnych wiedzy przygotowałam pomarańczowe części – zmierzysz się z nimi?

Najważniejsze źródła, z których korzystałam podczas pisania:

Krystyna Długosz-Kurczabowa, Stanisław Dubisz, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 2001.

Maria Dłuska, *Fonetyka polska: artykulacja głosek polskich*, Warszawa 1986.

Tomasz Karpowicz, *Kultura języka polskiego. Wymowa, ortografia, interpunkcja*, wyd. I, Warszawa 2018.

Katarzyna Kaszycka, *Antropogeneza*, [w:] *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, red. S. Tabaczyński i in., Poznań 2012, s. 979–985.

Katarzyna Kłosińska (red.), *Nowe formy i normy, czyli poprawna polszczyzna w praktyce*, wyd. II, Warszawa 2014.

Hanna Łochocka, *Chrzęszcz w trzcinie*, Warszawa 1988.

Danuta Ostaszewska, Jolanta Tambor, *Fonetyka i fonologia*, Warszawa 2018.

Wiśława Szymborska, Stanisław Barańczak, *Inne pozytywne uczucia też wchodzi w grę. Korespondencja 1972–2011*, oprac. Ryszard Krynicki, Kraków 2019.

<https://www.easyvoice.pl/czytelnia/wokalistyka/47/skala-glosu>.

<https://www.newsweek.pl/wiedza/historia/poczatki-jezyka-polskiego-profesor-jan-miodek/bgknyge>.

<https://obcyjezykpolski.pl/>.

<https://www.polskieradio.pl/9/305/Artykul/2311263,Slowianski-galimatias-gloskowy>.

<http://www.poradniajezykowa.us.edu.pl>.